

اهل بیت علیهم السلام در اشعار عایشه درانی

سیدجمال الدین موسوی*

چکیده

عایشه درانی ملقب به عایشه افغان، از شاعران مشهور حنفی مذهب سده یازدهم هـ.ق. افغانستان می باشد که در تصوف طریقت قادریه را برگزیده است، ایشان با تبعیت از اندیشه های عرفانی، ویژگی های اهل بیت علیهم السلام را به شعر در آورده است. نوشتار حاضر در برگیرنده ی بررسی شخصیت و اشعار وی است که سعی گردیده گوشه هایی از اندیشه های عرفانی او را بیان دارد و جایگاه اهل بیت علیهم السلام را از زبان شعری او بررسی کند.

کلیدواژه ها: اهل بیت علیهم السلام، عایشه درانی، طریقت قادریه، افغانستان، عرفان و تصوف.

مقدمه

عایشه درانی (افغان) یکی از چهره‌های مشهور ادبی سرزمین افغانستان است که امروزه با گذشت چندین دهه از حیاتش، اشعار و اندیشه‌هایش توسط اهالی فرهنگ و ادب این سرزمین مورد واکاوی قرار گرفته و ابعاد پنهانش را هویدا می‌نمایند.

وی از میان خاندان سلطنتی درانی‌ها که افغانستان را از ایران جدا کردند، به پا خواسته، با فراگیری فرهنگ و ادب پارسی به سمت و سوی عرفان و تصوف قدم نهاده، آن را به شعر کشیده است. در این نوشتار سعی بر آن است که به گوشه‌هایی از اندیشه‌های عرفانی وی درباره اهل بیت علیهم‌السلام اشاره گردد.

زندگی‌نامه

عایشه درانی ملقب به (عایشه افغان) فرزند یعقوب علی خان توپچی (از افسران دوره احمد شاه درانی) است که در سده‌ی یازدهم قمری در خانواده‌ای از تبار سدوزاییان قوم پشتون در شهر کابل، پایتخت فعلی افغانستان، متولد شد.^۱

پس از گذراندن دوره‌ی جوانی، فرزند جوانش (فیض طلب) را که مانند پدرش افسر نظامی بود، در جنگ کشمیر در زمان محمود شاه درانی از دست داد. این مسأله ضربه‌ی روحی سختی بر وی وارد نمود و هشت سال بعد از مرگ فرزند جوانش در سال ۱۲۳۵ هـ. ق. از دنیا رفت.^۲

شخصیت علمی

عایشه درانی آن‌طور که از گفتارش پیداست، تحصیلات و مطالعاتش را با علوم مرسوم آن زمان در محل زندگی‌اش به اتمام رسانده است.^۳ یگانه اثر موجود از او دیوان اشعار اوست. آنچه در مورد شخصیت علمی او مسلم است، مطالعات گسترده‌ی او در زمینه‌های مختلف علمی عصر خویش، به ویژه ادب فارسی آن دوره می‌باشد. با آن‌که زبان مادری وی پشتو بوده دیوان او به زبان فارسی دری می‌باشد و تحت تاثیر خواجه شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی قرار گرفته است. می‌توان گفت ارزش عایشه درانی در میان

^۱ کهدوئی، محمد کاظم، ادبیات افغانستان در ادوار قدیمه، ص ۵۰۲.

^۲ سایت انجمن فرهنگی پرستوها: www.parstoha.dk.

^۳ انجمن فرهنگی پرستوها: WWW.PaRaStOha.DK و WWW.ChaKaMa.BLOgSKY.COM.

دوستداران ادب در افغانستان بسیار زیاد است و امروزه دبیرستان عایشه درانی در قلب کابل، اشعارش در کتب درسی دوره‌های مختلف آموزشی و بررسی اشعار و اندیشه‌هایش در کتاب‌های تاریخ، ادبیات، عرفان و تصوف افغانستان نشان از اهمیت اوست.^۱

عایشه افغان اشعار شعرای متقدم خویش چون: حافظ، سعدی، سنایی غزنوی، عراقی، همایی اصفهانی و احمد جام را از نظر گذرانده است.^۲

وی اشعارش را در قالب: قصیده، غزل، مثنوی، مخمس، ترجیع بند و رباعی سروده، دو بیتی، قطعه و شکواییه از ملحقات دیوان اوست. تفکر ذهنی عایشه افغان شامل موضوعات مختلفی همچون؛ اخلاقی، عرفانی، تصوف، مذهبی، نقد وضعیت سیاسی و اجتماعی زمانه‌ی خویش است. مدح و ذمّ شاهان بخشی بسیار کم، تراژدی فیض طلب و از همه مهم‌تر ستایش حضرت رسول ﷺ و خاندان ایشان می‌باشد که بیش‌تر مورد توجه این نوشتار است.

در زمان این شاعر حافظ، سعدی، بیدل، منوچهری و... الگوی شعری او و هم عصران شاعر وی بوده‌اند. در این میان بیش‌ترین تأثیر پذیری او از حافظ بوده، حتی در بعضی موارد، قافیه‌های شعر حافظ را در شعر خویش جای داده است. موارد زیر نشان دهنده‌ی این مطلب است.^۳

(الف)

هر کسی کشته خود می درود آخر کار هستم از فعل بد خویش پشیمان چه کنم
مزرع سبز فلک دیدم و داس و مه نو یادم از کشته‌ی خویش آمد و هنگام درو^۴
«عایشه»
«حافظ»

(ب)

گر غریب است شام هجرانت شود صبح وصال مژده یوسف را رسد پیر کنعان! غم مخور.
یوسف گم گشته باز آید به کنعان غم مخور کلبه ی احزان شود روزی گلستان غم مخور^۵
«عایشه»
«حافظ»

۱. ژوبل، محمد حیدر، تاریخ ادبیات در افغانستان، ص ۲۴۹.

۲. عایشه درانی، دیوان اشعار، ۵۶-۵۵.

۳. حسن، احمدی گیوی و جمعی از نویسندگان، زبان و نگارش فارسی، ص ۱۵۰ و عایشه درانی، دیوان اشعار، ص ۳۵.

۴. همان. و دیوان حافظ شیرازی با نسخه علامه محمد قزوینی و دکتر قاسم غنی، ص ۳۱۰ و ۲۳۳.

۵. عایشه درانی، دیوان اشعار، صفحه ۱۸۸ و دیوان حافظ شیرازی منبع پیشین صفحه ۱۹۹ غزل ۲۵۵.

عایشه درانی اولین شعرش را در ۲۰ سالگی در حضور تیمور شاه درانی در وصف افق آفتاب شهر کابل سرود.

شفق را لاله گون دیدم نماز شام در گردون مگر خورشید را کشتند که دارد دامن پر خون.
به سبب این شعر تیمور شاه درانی وی را موجب تشویق و مرحمت خویش قرارداد.^۱
دیوان وی تاکنون بارها چاپ شده، غلام فاروق فلاح از اساتید ادبیات دری دانشگاه کابل که دیوان وی را تصحیح کرده در نوشته‌ی تحقیقی خود، عایشه افغان را ستاره‌ی ادب و شعر افغانستان در نیمه‌ی دوم قرن سیزدهم خورشیدی می‌داند. تاریخ اتمام دیوان او پنج شنبه ۲۶ رجب سال ۱۲۳۲ هجری قمری است.^۲

شخصیت عرفانی و مذهبی

از دیدگاه شهید مطهری، اهل عرفان هرگاه با عنوان فرهنگی خویش یاد شوند، منظور عرفا هستند و هرگاه با عنوان اجتماعی خویش یاد شوند، منظور متصوفه می‌باشد.^۳

در افغانستان تقریباً هم زمان با ورود دین مقدس اسلام، عارفان و صوفیان مسلمان خیزش نمودند که آغازگران این جنبش خجسته، ابوالقاسم ابراهیم بن ادهم بن سلیمان بن منصور بلخی (متولد سال ۱۰۰ هـ.ق)، شقیق بلخی (متوفی ۱۵۳ یا ۱۷۴ یا ۱۸۴ هـ.ق)، احمد خسرویه بلخی و علی هجویری غزنوی (نگارنده‌ی اولین کتاب تصوف به زبان دری) می‌باشند. حکیم سنایی غزنوی از مشهورترین شعرای صوفیه و مولانا جلال الدین بلخی، بزرگ‌ترین شاعر تصوف جهان اسلام، در این زمره بوده‌اند.^۴

عرفان و تصوف تا به امروز در افغانستان وجود دارد و سلسله‌های منتسب به طریقه‌های مختلف تصوف آشکارا به ارشاد مریدانشان ادامه می‌دهند. با این که سیاست‌های پی درپی حاکم در این کشور ضربه‌های فراوان به این گروه وارد نموده اما نتوانسته تصوف و صوفیان را از بین برد. عایشه افغان نیز از کسانی است که شعر و عرفان و تصوف را درآمیخته، از این راه در طریقت قادر به سیر نموده است. این طریقت امروزه در افغانستان از طریقت‌های زنده و مرسوم می‌باشد و

۱. سایت پیمان ملی: www.paymanemeLi.com.

۲. **دانش‌نامه ادب فارسی**، (ادب فارسی در افغانستان)، ج ۳، حسن انوشه، ص ۶۵۷.

۳. مطهری، مرتضی، آشنایی با علوم اسلامی، ج ۲، ص ۷۵.

۴. وحیدی، عبدالملک، **اهلیت از دیدگاه صوفیان افغانستان تا قرن ۷ ق**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ص ۳۸-۴۳-۴۷-۶۱-۶۳.

سادات گیلانی، سیداحمد و سیداسحاق گیلانی در افغانستان رهبری این طریقت را بر عهده دارند. سلسله‌ی قادریه منسوب به ابو محمد شیخ محی الدین عبدالقادر گیلانی می‌باشد. عایشه افغان خود را پیرو دو شخصیت می‌داند و آن‌ها را به عنوان راهنمایان خویش و هادیان راه حقیقت می‌پندارد. این دو، شیخ عبدالقادر گیلانی (۴۷۱ - ۵۶۱ ق) مؤسس طریقه قادریه و شیخ احمد جام (۴۴۱ - ۵۳۶ ق) معروف به ژنده پیل می‌باشند.^۱ وی در مورد عبدالقادر گیلانی سروده‌ای دارد که او را فریادرس خطاب می‌کند و از او تقاضای دست‌گیری می‌نماید. در زیر به ابیاتی از آن اشاره می‌گردد.

تاج پیران میر میران غوث الاعظم دستگیر	نور سبحان شاه شاهان غوث الاعظم دستگیر
درّ دریای شریعت، معدن لطف و کرم	در حقیقت جسم را جان غوث الاعظم دستگیر
در طریقت در عراقت شاهباز لامکان	عندلیب باغ رضوان غوث الاعظم دستگیر
ساکن البغداد شیخ و خواجه مخدوم عایشه	بذل خواهد از تو سلطان غوث الاعظم دستگیر ^۲

عایشه افغان به مولانا شیخ احمد جام نیز ارادت بسیار دارد. مصرع‌های زیر از قصیده‌ای است که وی آن را به پیر جامی‌اش پیشکش نموده است.^۳

یا احمد جام ژنده پیلی	تو صاحب لطف و هم دلیلی
عایشه زیر سعادت تو	جوید تو خود و کیلی ^۴

آن‌چه از سروده‌های عایشه افغان برمی‌آید، این است که وی به مانند دیگر مسلمانان افغانستان ارادت فراوان به ساحت پیامبر اعظم ﷺ و اهل بیت علیهم السلام، ابراز نموده است. می‌توان گفت وی در ضمن این‌که مانند اکثر مسلمانان اهل سنت افغانستان دارای مذهب فقهی حنفی و اعتقادی اشعری و یا ماتریدی بوده اما در تصوف، طریقت قادریه را انتخاب نموده و اهل بیت علیهم السلام را چراغ راه خویش برگزیده است.

^۱. برای شرح حال ر.ک: جامی، نورالدین عبدالرحمن، *نفحات الانس من حضرات القدس*، با مقدمه و تعلیق دکتر محمود عابدی، ص ۵۰۷ تا ۵۱۰، *آشنایی با علوم اسلامی شهید مطهری*، منبع پیشین، ص ۱۱۴.

^۲. درانی، عایشه، *دیوان اشعار*، ص ۷۸.

^۳. برای شرح حال او ر.ک به نورالدین عبدالرحمان جامی، *نفحات الانس من حضرات القدس*، ص ۳۶۳ - ۳۷۱ و مرتضی مطهری، *آشنایی با علوم اسلامی*، ج ۲، ص ۱۴۰.

^۴. عایشه درانی، *دیوان*، منبع پیشین ۷۹.

عصر عایشه افغان

عایشه افغان هم عصر تشکیل دولت افغانستان توسط ابدالی‌هایی بوده که بعدها به درانی متخلص گردیدند. درانیان سلسله‌ای بودند که بعد از قتل نادرشاه افشار در سال ۱۱۶۰ هـ ق، در خراسان آن روز که قسمت‌هایی از افغانستان امروزی شامل آن بوده، توسط احمد شاه ابدالی به وجود آمد و افغانستان را از ایران جدا نمود. احمد شاه به عنوان اولین پادشاه این سلسله در سال ۱۱۶۰ هـ ق در شهر قندهار تاج و تخت شاهی را به دست گرفت و دولت درانیان را تأسیس نمود.^۱ حاکمان درانی عبارت‌اند از: احمدشاه (موسس و بزرگ سلسله)، تیمورشاه، زمان شاه، شاه شجاع و محمود شاه.^۲

عایشه افغان در دوره‌ی پادشاهی محمود شاه (۱۲۴۴) می‌زیسته است. شاهان درانی اگرچه توفیق این را نداشته‌اند که مانند تیموریان در هرات به پرورش شاعران و ادیبان بپردازند، اما به شعر و ادب ابراز علاقه می‌کردند.

محمد حیدر ژوبل از اساتید قدیمی ادبیات دانشگاه کابل در کتاب خود (تاریخ ادبیات افغانستان) در مورد ادبیات فارسی و فرهنگ و ادب در عصر درانی‌ها گفته است که در این عصر چند تن از پادشاهان این سلسله مانند: احمد شاه، تیمورشاه، شاه شجاع و تعدادی از شاهزادگان دیگر شاعر بودند. شاعران برجسته‌ی دوره‌ی سدوزایی‌ها (درانیان) احمد انصاری، لعل محمد عاجز و عایشه درانی بودند که هر سه این‌ها شعر آمیخته با تصوف می‌سرودند.^۳

از مهم‌ترین مسائل این عصر، مکتب‌های ادبی رایج بوده است که عرفان و تصوف، قالب آمیخته با شعر و فرهنگ آن زمان بوده، بیدل خوانی و اقتدا به بیدل نیز اهمیت خاصی نسبت به وضعیت آن زمان داشته است.^۴

جایگاه اهل بیت علیهم‌السلام در اشعار عایشه افغان

از میان مجموعه‌ی اشعار عایشه افغان، بخش اشعار مذهبی که نعت خداوند متعال، مدح و وصف پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، اصحاب و یاران آن حضرت و اهل بیت آن حضرت شامل امام علی علیه‌السلام، حضرت

^۱ محمد بن محمود الحسینی بن ابراهیم جامی، تاریخ احمد شاهی، ص ۵۸.

^۲ معین، محمد، فرهنگ، جلدی فارسی، ج ۵، مدخل درانیان.

^۳ ر.ک به ژوبل محمد حیدر، تاریخ و ادبیات افغانستان، ص ۲۴۴.

^۴ انجمن فرهنگ پرستوها : www.parastohd.dk

فاطمه زهرا علیها السلام، امام رضا علیه السلام، امام حسین، شهدای کربلا، دوازده امامان شیعه می باشد که بیش تر در میان قصاید و غزلیات دیوان وی جای گرفته است.

در اشعار او الفاظ و اصطلاحات عرفانی فراوان به کار رفته است. با این حال، اندیشه های عرفانی او در مورد اهل بیت علیهم السلام با پندارهای عقیدتی شیعه سازش فراوان دارد. به این نکته نیز باید اشاره نمود که در اشعار وی، مراد از اهل بیت علیهم السلام، حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام، فاطمه زهرا علیها السلام و دیگر امامان است که او به گونه های مختلف به محضرشان عرض ارادت نموده است.

از میان اهل بیت علیهم السلام بیش ترین توجه وی به حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام، حضرت فاطمه زهرا علیها السلام و امام هشتم، حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام، می باشد. مدح و برجسته سازی صفات مختلف، مظلومیت ها، بیان سیره و حیات علمی و معنوی و توسل و تمسک به اهل بیت علیهم السلام مؤلفه های تشکیل دهنده ی دیدگاه های وی درباره ی اهل بیت علیهم السلام می باشد.

همان طور که قبلاً گفته شد، عایشه افغان خویش را مرید احمد جام و سید عبدالقادر گیلانی دانسته، این دو شخصیت نیز به اهل بیت علیهم السلام ابراز ارادت نموده اند.

شیخ ابونصر شهاب الدین احمد بن ابی الحسن نامقی ملقب به ژنده پیل احمد جام از عرفای مشهور و از نسل جریر بن عبدالله بجلی، صحابی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بوده است.

در دیوان اشعار منسوب به او، اشعاری در مدح و نعت حضرت علی علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام موجود است.^۱

ابیات زیر که یکی از غزلیات شیخ عبدالقادر گیلانی، مؤسس طریقه قادریه، گرفته شده، در وصف حضرت رسول صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام پاکش می باشد.

غلام حلقه به گوش رسول ساداتم	کفایت است ز روح رسول و اولادش
ز غیر آل نبی حاجتی اگر طلبم	روا مدار یکی از هزار حاجاتم
دلَم ز حبّ محمد پر است و آل مجید	گواه حال من است این همه حکایاتم
کمینه خادم خدام خاندان تو ام	ز خادمی تو دائم بود مباحاتم
بگویی «محو» که بهر نجات می گویند	درد سرور کونین در مناجاتم ^۲

^۱ برای اطلاع بیشتر رک به: **دایره المعارف بزرگ اسلامی**، ج ۷، ص ۳۰.

^۲ سیدعلی اشرف صادقی، **خورشید عرفان پیر گیلان**، (زندگی و آراء عرفانی عبدالقادر گیلانی) صفحات:

مدح و ثنای اهل بیت علیهم السلام

مدح حضرت علی علیهم السلام

عایشه افغان در اشعارش توجه و ارادت خاص به حضرت امیرالمؤمنین علی علیهم السلام دارد. البته عشق به امام علی علیهم السلام نه فقط از جانب وی بلکه تمام مردمان اهل سنت افغانستان نمایان است. به گونه‌ای که حتی در ولایت بلخ افغانستان، گنبد و بارگاهی منتسب به امام علی علیهم السلام به عنوان بارگاه خلیفه‌ی چهارم قرار دارد که محل زیارت مردم می‌باشد. در آغاز هر سال شمسی، پرچمی را در این مکان با حضور مسئولان حکومتی و مردم بالا می‌برند که این مراسم به جشن میله و گل سرخ معروف است و هم زمان در دیگر ولایات (استان‌ها) افغانستان نیز اجرا می‌شود. امام علی علیهم السلام در افغانستان از جانب اهل سنت «سخی» خطاب می‌شود که این صفت در میان شیعیان نیز عمومیت یافته است.

نمونه‌ای از اشعار عایشه افغان در مدح حضرت علی علیهم السلام در سروده‌ی زیر مشاهده می‌کنیم.

هم امام و صاحب و یار و ولی	شاه مردان و شیر یزدانی
هم امین و امان و ملک وجود	قوت روح و راحت جانی
والی هر دو کون شاه نجف	شاه شاهان و میر میرانی
کنز الطاف و معدن کرمی	زوج بنت حبیب خراسانی
کاشف سرّ باطن و ظاهر	هم قوام چهار ارکانی
آشکار و نهان خفی و جلی	صفدر و شهسوار میدانی

وی در این غزل، شخصیت حضرت علی علیهم السلام را با ذکر صفات مختلف آن حضرت، بسیار زیبا بیان نموده است. در قصیده‌ی دیگری، اوصاف و مقامات دیگر آن حضرت را بر می‌شمرد که تفسیر هر یک از آن‌ها از طاق این نوشتار خارج است.

تیغ برهنه حیدر کرّار یا علی	در باغ معرفت گل بی خار یا علی
ای شهسوار عرصه میدان هر دو کون	بر جمله اولیا سرور و سردار یا علی
کان حیا و کنز سخا معدن کرم	بحر عطا و ابر گهربار یا علی
نقش محبتت به دل خویش کنده‌ام	در بحر علم لؤلؤ شهسوار یا علی

شیر خدا و باب شبیر و شبر توئی هم رهنما و سالک اطوار یا علی^۱

مدح حضرت فاطمه زهرا علیها السلام

عایشه افغان مدح و ثنای حضرت فاطمه زهرا علیها السلام را در چند قصیده‌ی طولانی بیان کرده است که نشان دهنده‌ی عشق و علاقه و درک عمیق وی به جایگاه آن حضرت می‌باشد.

خذ بلطفک حضرت خیر النساء فریادرس
در بیابان فراق افتاده ام دستم بگیر
دست امید من مضطر به اذیال کرم
آستانت تکیه گاه بی کسان ست روز و شب
راه تاریک است و منزل بس بعید و خوفناک
در حقیقت راهنما و در طریقت پیشوا
در گلستان شریعت غنچه‌ی پر معرفت
عایشه دارد گناه بی عدد مأمول نیز
وی آن حضرت را بهترین زنان، نور چشمان رسول خدا، معدن لطف و عطا، گنج و سخاوت، تکیه‌گاه بی‌کسان، دارنده‌ی عنایات خطاب کرده، در راه تاریک و ترسناک خود آن حضرت را شمع ایوان و دست گیر و فریادرس دانسته است و با پندارهای عرفانی خویش عناوینی چون حقیقت، طریقت و شریعت، آن حضرت را مصادیق آن دانسته و راهنمای حقیقت و پیشوای طریقت خطاب کرده است. شریعت را از حضرت زهرا علیها السلام آموخته؛ زیرا شریعت امر به بندگی خداوند متعال می‌باشد.^۲

از دید عایشه درانی، حضرت فاطمه زهرا علیها السلام به مقام بندگی خداوند دست یافته است و خود حق‌پرستی و التزام و بندگی را به دیگران می‌آموزد.

^۱. همان، ص ۲۷۱.

^۲. عایشه درانی، دیوان اشعار، ص ۷۵.

^۳. ضیاء الدین سجادی، مقدمه‌ای بر مبانی عرفان و تصوف، ص ۱۳.

مدح دوازده امام شیعه علیهم السلام

محبت و عشق به اهل بیت علیهم السلام به طریقت خاصی تعلق ندارد. بنابراین، امروزه جمعیت فراوانی از مسلمانان شبه قاره و افغانستان پیرو طریقت‌های مختلف تصوف چون: نقشبندیه، چشتیه و قادریه و دارای مذهب فقهی حنفی و اعتقادی ماتریدی می‌باشند و به دلیل پیروی از طریقت‌های مذکور، امامان دوازده گانه شیعه را دوست دارند، به آنان محبت می‌ورزند و آنان را به عنوان اقطاب فضیلت می‌پذیرند.^۱

عایشه افغان نیز قصیده‌ای در وصف امامان شیعه سروده است.

سخت پیشه ی دلدل سوار کان کرم	شجاعت ست مر او را که شیر یزدان است
شه ولایت و بحر عنایت است علی	به جمع یار اخیر اول امامان است
ز بعد شاه نجف مرتضی علی ولی	دوم امام حسن راحت دل و جان است
سوم امام حسین است نور چشم نبی	که افضل الغریبا و شه شهیدان است
امام زین عبادت چارمین بر حق	که علم وحلم و کمالش چو صبح خندان است
امام محمد باقر به رتبت پنجم	ذوی العطا و سخا هم چو شمس برهان است
امام جعفر صادق که صادق الوعد است	زشش جهت به تمنای او محبان است
به هفت ارض و سما در مقابل دشمن	امام موسی کاظم چون تیغ برآن است
امام هشتم عالی نسب ذوی الاحسان	علی رضاست که او ضامن غریبان است
نهم تقی است که وصفش به شرح نیامد راست	صفات مشتهرش همچو ماه کنعان است
دهم نقی است که نصرت ز نام او جویند	که رتبه کرامش را نه حد امکان است
امام یازدهم عسکری ست شاه دو کون	که شیوه حسنش همچو خور درخشان است
امام دوازدهم آن که نام او مهدیست	چو مهر و ماه به زیر نقاب پنهان است
سمیع دعوت مخلوق قاضی الحاجات	رسان مرا به مقامی که جای خاصان است ^۲

^۱. مهدی فرمانیان، فرق تسنن «مجموعه مقالات انجمن ادیان و مذاهب»، ص ۶۹۴.

^۲. عایشه درانی، دیوان اشعار، ص ۷۳.

در این قصیده می‌بینیم که وی با بازشماری افراد، مراتب و صفات مختلف امامان شیعه در عرصه‌های مختلف، به شخصیت شناسی و مدح آنان پرداخته و به معرفی شخصیت امام دوازدهم شیعه حضرت ولی عصر^{علیه السلام} و غیبت آن حضرت پرداخته است.

مدح امام حسین^{علیه السلام} و شهیدان کربلا

غم مرگ فرزند جوان عایشه افغان «فیض طلب» او را واداشت تا به شهدای کربلا بیاندهد و مصیبت گران حماسه سازان کربلا را با مصیبت جوانش این گونه به شعر بکشد.

روح الامین و جمله ی کروبیان عرش	بر غربت حسن و حسین گریه می‌کند
جانم فدای جمله شهیدان کربلا	بر حالشان زمین و زمان گریه می‌کند
عایشه بهر لیلی خود روز و شب مدام	مجنون صفت خفا و علن گریه می‌کند ^۱

گریزهای وی به واقعه‌ی کربلا در جریان شهادت حضرت اباعبدالله^{علیه السلام}، و دیگر شهدای آن نمایان می‌کند که به خود و فرزندش اندیشیده، با درک عظمت حماسه‌ی عاشورا و اظهار هم دردی با حضرت زهرا^{علیها السلام} می‌کوشد خویشتن را دل داری دهد و راه رسیدن به این آرامش را فقط در دست گیری پنج تن آل عبا می‌داند.

در انتظار وصل، دو چشم چهار شد	بحر عطا و مخزن درّ عدن کجاست
سوز و گداز سینه‌ی خیر النساء چه شد	گل دسته‌های عرش حسین و حسن کجاست
اولاد مصطفی و شهیدان کربلا	شاه شهید و قاسم خونین کفن کجاست
غرقم به بحر هجر که هیچش کنار نیست	عایشه مضطربست مدد پنج تن کجاست ^۲

مدح امام علی بن موسی الرضا^{علیه السلام}

قصیده‌ی طولانی وی درباره‌ی حضرت علی بن موسی الرضا^{علیه السلام} بیان‌گر اعتقادات و اندیشه‌های عرفانی اوست که با شمارش صفات مختلف، ایشان را شخصیتی دارای ویژگی‌های برجسته معرفی کرده است. ابیات زیر قسمتی از آن قصیده طولانی می‌باشد.

^۱. عایشه درانی، دیوان اشعار، ص ۱۵۴.

^۲. همان، ص ۱۰۶.

دُرّ دریای معانی یا علی موسی رضا	گنج اسرار نهانی یا علی موسی رضا
در شریعت در حقیقت در طریقت معرفت	بلبل باغ جنانی یا علی موسی رضا
سالک سیر سلوکی صالحان را پیشوا	رهنمای گمراهانی یا علی موسی رضا
بر تو ظاهر آشکارا و نهان در هر امور	صفحه نوشته خوانی یا علی موسی رضا
شیء الله بر درت افتادهام چون ساییلی	تکیه گاه انس و جانی یا علی موسی رضا
بر نتابم رخ ز کویت یا امیرالمؤمنین	گر برانی ور بخوانی یا علی موسی رضا
عایشه دارد رجاء شاه خراسان از عطا	فیض بخش جاودانی یا علی موسی رضا ^۱

عایشه درانی در این ابیات امام رضا علیه السلام را گنجینه‌ی اسرار پنهان، پیشوای صالحان، راهنمای افراد راه گم کرده، دارنده‌ی علم ظاهر و باطن در تمام امور دانسته، خویشتن را سائلی به درگاه او معرفی می‌کند و آن حضرت را تکیه‌گاه انسیان و جنیان قلمداد می‌نماید و همواره امید وار به عنایات آن حضرت می‌باشد؛ زیرا فیض و بخشش آن حضرت از دید وی ابدی است.

عایشه و توسل به اهل بیت علیهم السلام

یکی از مؤلفه‌های تشکیل دهنده‌ی دیدگاه‌های او نسبت به اهل بیت علیهم السلام بحث توسل به آن بزرگواران می‌باشد، در جای‌جای اشعار مذهبی خویش به این مسئله توجه نموده است و ایشان را دست‌گیر و فریادرسان حیات دنیوی و اخروی دانسته است.

توسل به حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام

حیدر صفدر به فریادم برس	ساقی کوثر به فریادم برس
یا ولی الله الله یا علی	خواجه قنبر به فریادم برس
در غمم مگذار تنها یا علی	فاتح خیبر به فریادم برس
مشکلم بگشای بالله یا علی	هادی و رهبر به فریادم برس
شاه مردان شیر یزدان یا علی	صاحب و سرور به فریادم برس

^۱. پیشین، ص ۷۸.

باطن و ظاهر به فریادم برس
بر عدو ناصر به فریادم برس^۱

دَرِ دریای ولایت یا علی
یا غیاث المستغیثین یا علی

وی در ابیات فوق با بر شمردن صفات برجسته‌ای چون: ساقی کوثر، ولی خدا، فاتح خیبر، راهنما و رهبر، شاه مردان و شیر یزدان، مولا و سرور، معدن علم و حیا، هسته‌ی جود و سخاوت، خویش را افتاده به درگاه آن حضرت می‌پندارد و آن حضرت را فریادرس و مددکار و مشکل‌گشای مشکلات و دردهای خویش خطاب کرده است.

توسل به حضرت فاطمه‌ی زهرا علیها السلام

عایشه در مصرع‌های زیر به گونه‌های مختلف به محضر حضرت زهرا علیها السلام اظهار ارادت نموده است.

عایشه خواهد به عزّ حضرت خیر النساء
خیر بادا ختم کارم یا محمد الغیاث.

جامه‌ی عصیان برون کن از تنم وقت رحیل
هست امیدم لباس مغفرت در بر کنم.

عایشه هر چند گنه کاری مشو نومید از او
حضرت خیر النساء را شافعی محشر کنم.

وی در این ابیات عزّت حضرت زهرا علیها السلام را به محضر رسول خدا صلی الله علیه و آله وسیله می‌گیرد تا

کارهایش به خیر و خوبی پایان پذیرد و مغفرت الهی را در هنگام مرگ با شفاعت حضرت زهرا علیها السلام میسر می‌داند.

توسل به امام رضا علیه السلام

یکی از کسانی که عایشه نسبت به او اظهار ارادت می‌کند، حضرت ثامن الحجج، علی بن موسی الرضا علیه السلام، می‌باشد و ابیات زیر نمونه‌هایی از آن است .

^۱ . درانی، عایشه ، دیوان اشعار، ص ۱۹۸.

دست امید من و دامان الطاف و کرم
هم به مقصودم رسانی یا علی موسی رضا
عایشه دارد رجا شاه خراسان از عطا
فیض بخش کامرانی یا علی موسی رضا^۱

هر چند که مضطرب نبود خاطر مملول
عونم جناب شاه خراسان بود لطیف^۲

عایشه گر شرف کون و مکان می‌طلبی
کلب کوی حرم شاه خراسان بودن^۳
وی امام علی بن موسی الرضا علیه السلام را شاه خراسان خطاب کرده و آن حضرت را رساننده‌ی مقاصد
و ظفرمندی‌هایش می‌پندارد و ایشان را یار و مددکار مشکلات خویش معرفی می‌کند.

۱. همان، ص ۷۸.

۲. همان، ص ۲۱۱.

۳. همان، ص ۲۴۷.

جمع بندی

آنچه از آغاز تا بدین جا بیان شد، دست یافت این نوشتار است:

۱- عایشه درانی شاعر متصوف منتسب به قبیله درانی می‌باشد که در مذهب فقهی حنفی و مذهب کلامی اشعری یا ماتریدی، رشد نموده، با ورود به دنیای شعر، ادب، عرفان و تصوف راه خود را یافته است. در طریقه‌ی قادریه گام نهاده، به پیروی از سیدعبدالقادر گیلانی و احمد جام، خویش را مرید این طریقه می‌داند و یافته‌هایش را از این طریق به شعر کشیده است.

۲- عشق به اهل بیت علیهم‌السلام در غالب طریقه‌های تصوف اسلامی با شدت و ضعف نمایان است. قادیان حنفی مذهب افغانستان، به اهل بیت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم عشق و علاقه‌ی وافر از خویش نشان داده‌اند؛ به قدری که گاه انسان در تشخیص آن‌ها با شیعیان دوازده امامی به اشتباه می‌افتد. عایشه درانی در اشعارش به توصیف دوازده امام شیعه علیهم‌السلام و حضرت فاطمه زهرا علیها‌السلام پرداخته، نقش برجسته‌ی آن‌ها را در اشعارش به تصویر کشیده، خویشتن را نیازمند الطاف کریمانه‌ی آن بزرگواران می‌داند و با تمجید و مدحشان، به آنان متوسل می‌گردد.

منابع و مأخذ

- ۱- فرمانیان، مهدی، **مجموعه مقالات فرق تسنن**، چ دوم، قم، نشر ادیان، ۱۳۸۶.
- ۲- مطهری، مرتضی، **کلیات علوم اسلامی**، چ دوم، چ سی و یکم، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۸۵.
- ۳- احمدی گیوی، حسن و جمعی از همکاران، **زبان و نگارش فارسی**، چ بیست و چهارم، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۶.
- ۴- معین، محمد، **فرهنگ فارسی**، چ پنجم، چ دوازدهم، تهران، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۷.
- ۵- **دایرةالمعارف بزرگ اسلامی**، چ هفتم، چ ۲۰م، تهران، مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۷۷.
- ۶- سجادی، سید ضیاءالدین، **مقدمه‌ای بر مبانی عرفان و تصوف**، چ هشتم، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۹.
- ۷- وحیدی، عبدالملک، **اهلبیت از دیدگاه صوفیان افغانستان تا قرن هفتم** (پایان‌نامه کارشناسی ارشد گروه ادیان و مذاهب اسلامی مدرسه عالی حضرت امام خمینی ره مرکز جهانی علوم اسلامی)، قم، ۱۳۸۶.
- ۸- ژوبل، محمدحیدر، **تاریخ ادبیات افغانستان**، چ چهارم، کابل، بنگاه انتشاراتی میوند، ۱۳۸۳.
- ۹- **ادبیات افغانستان در ادوار قدیمه**، چ سوم، دایرةالمعارف آریانا، ویراستار، محمدکاظم کهدوئی، چ اول، تهران، انتشارات بین‌المللی الهدی، ۱۳۸۴.
- ۱۰- **دانش‌نامه‌ی ادب فارسی**، چ سوم، (ادب فارسی در افغانستان) به سرپرستی حسن انوشه، چ دوم، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۲.
- ۱۱- جلالی، سید لطف الله، **تاریخ و عقاید ماتریدیه**، چ اول، قم، نشر مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۶.
- ۱۲- جامی، الحسینی، محمود بن ابراهیم، **تاریخ احمد شاهی**، مقدمه و تصحیح، دکتر محمد سرور مولائی، چ اول، تهران، انتشارات عرفان، ۱۳۸۶.
- ۱۳- جامی، نورالدین عبدالرحمن، **نفحات الانس من حضرات القدس**، مقدمه و تصحیح و تعلیقه، دکتر محمود عابدی، چ دوم، تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۷۳.
- ۱۴- خواجه شمس الدین، محمد حافظ شیرازی، **دیوان اشعار**، تعلیقه، علامه محمد قزوینی و قاسم غنی، چ اول، تهران، انتشارات کومه، ۱۳۸۵.
- ۱۵- درانی، عایشه، **دیوان اشعار**، ویرایش و مقدمه، دکتر عفت مستشارنیا، چ اول، تهران، انتشارات عرفان، ۱۳۸۶.
- ۱۶- صادقی، سید علی اشرف، **خورشید عرفان پیر گیلان**، (زندگی و آراء شیخ عبدالقادر گیلانی) چ اول، تهران، انتشارات منوچهری، ۱۳۷۹.
- ۱۷- انجمن فرهنگی پرستوها، (www.parastoha.dk)